

Schrek Katalin

Békeszerződések és megállapodások Közép- és Kelet-Európa új és legújabbkori történetében*

Az államok közötti együttműködés, a határokon átnyúló kapcsolatok kialakítása napjainkban a tudomány minden területén fontos követelményként jelentkezik. Az együttműködés más nemzetek kutatási-, illetve oktatási intézményeivel, történész műhelyeivel új lehetőségeket nyithat egyes korszakok vagy történeti problémák értelmezésében. A Debreceni Egyetem Történelmi Intézetének évtizedekre visszanyúló hagyománya az orosz történelem kutatása és kapcsolatok ápolása az orosz tudományos szférával. Ezen tradíciót kívánta folytatni a kapcsolat felvétele az Orosz Tudományos Akadémia Szlavisztikai Intézetével, aminek egyik első eredménye a 2015. szeptember 8-án Moszkvában rendezett orosz–magyar közös konferencia volt. A „*Békeszerződések és megállapodások Közép- és Kelet-Európa új és legújabb kori történetében (17–20. század)*” címmel, az RGNF 15-31-01003a1. számú projekt támogatásával rendezett tanácskozást az Orosz Tudományos Akadémia Szlavisztikai Intézete, a Moszkvai Magyar Levéltári Intézet és a Debreceni Egyetem Történelmi Intézete közösen szervezték. A Debreceni Egyetemet négyfős delegáció képviselte; tagjai között volt Papp Klára a Bölcsészettudományi Kar dékánasszonya, a Történelmi Intézet igazgatója, Angi János, az Egyetemes Történeti Tanszék oktatója, a Déri Múzeum igazgatója, Goretity József, a Szlavisztikai Intézet vezetője, valamint e sorok írója, a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola PhD hallgatója. Barta Róbert, az Egyetemes Történeti Tanszék vezetője, betegsége miatt nem tudott elutazni a konferenciára, előadását azonban elküldte. Az orosz előadók – Christian Steppan, Kirill Alekszandrovics Kocsegarov, Pjotr Ahmedovics Iszkenderov és Alekszandr Szergejevics Sztikalin – az Orosz Tudományos Akadémia Szlavisztikai Intézetének kutatói és munkatársai voltak. A konferencián nyolc előadás hangzott el, amelyek a rendezvény tematikájának megfelelően, a fegyveres konfliktusokat lezáró békeszerződések történetére, illetve a megkötésükhöz vezető békéltetési és tárgyalási folyamatok vizsgálatára összpontosultak.

A konferencia nyitóelőadását Papp Klára tartotta *Az 1606. évi bécsi béke és annak következményei* címmel. A Bocskai István fejedelem és II. Rudolf német-

* Konferencia beszámoló

római császár által 1606. június 23-án kötött megállapodást bonyolult tárgyalási folyamat előzte meg. A békeszerződés értelmében II. Rudolf biztosította a szabad vallásgyakorlást a protestáns felekezetek hívei közül az evangélikus és református nemeseknek, városiaknak, valamint a végváriaknak. Garantálta továbbá a régóta halogatott nádorválasztást és a felségsértési perek megszüntetését. Papp Klára fontosnak tartotta hangsúlyozni a szerződésnek nemcsak magyar, hanem birodalmi szinten jelentkező konzekvenciáit is. Közülük a legfontosabbnak Habsburg Mátyás főherceg hatalomra jutását és a bécsi béke mintáértékű jellegét tekinthetjük. Utóbbi azért is fontos, mert pár évvel később kiindulási alapként szolgált a Habsburg Birodalom más területein bevezetett hasonló intézkedésekhez.

Kirill Alekszandrovics Kocsegarov *Oroszország és Lengyelország: az 1667-es fegyverszünetről az 1686-os örökbékéig* című előadásának középpontjában az 1654–1667 között zajló orosz–lengyel háborút követő időszak állt. Az 1667-es fegyvernugvás nem hozott megoldást a két állam közötti legfőbb ellentétre, az ukrán területek birtoklásának kérdése továbbra is feszültséget okozott Oroszország és Lengyelország között. Az Oszmán Birodalom elleni hatékony fellépés azonban közös érdekként jelent meg, jóllehet a szükségszerű együttműködés komoly dilemmát jelentett a tárgyalófelek számára. Oroszország ugyanis feltételhez kötötte csatlakozását az 1684-ben létrejött török-ellenes szövetséghez. Moszkva azt igényelte, hogy az 1667-es fegyverszünetet orosz–lengyel örök békének ismerjék el. Ezen szándéka 1686-ban realizálódott. A béke elismerése az orosz diplomácia sikerét, és egyben a lengyel törekvések kudarcát is jelentette, ami továbbra sem segítette az orosz–lengyel kapcsolatokat pozitív irányba fordulását.

Christian Steppan az 1726-os osztrák–orosz szövetség jellegét és létrejöttének körülményeit vizsgálta. Az Oroszország és Ausztria közötti kapcsolatok szorosabbra fűzésének gondolata, és az erre irányuló törekvés orosz részről már az 1720-as évek első éveiben megmutatkozott. Akkor azonban az egyezmény megkötésének komoly akadályát jelentette, hogy Nagy Péter 1721-ben felvette a császári címet, ami bécsi udvari körökben negatív visszhangra talált. Ennek az ellentétnek a feloldására majd csak I. Katalin trónra lépését követően került sor, amikor a cárnő hivatalosan is lemondott a császári címről. Osztrák részről ugyanakkor VI. (III). Károly császár és magyar király tett ígéretet a szorosabb államközi kapcsolatok kialakítására. Az Oroszország és Ausztria között végül 1726 augusztusában aláírt szövetséges szerződést a két ország közös külpolitikai érdekei fűzték össze, amelyeket elsősorban az Oszmán Birodalommal, Svédországgal és Lengyelországgal való szembenállás jellemzett. Ezen elvek mentén pedig az orosz–osztrák szövetség hosszú távú és tartós együttműködést hozott létre.

A Szent Szövetség időszakának historiográfiai vonatkozásáról tartott előadást e sorok írója, aki az adott korszakkal, valamint magával a Szent Szövetséggel kapcsolatban megfogalmazott magyar történetírói álláspontokat és véleményeket foglalta össze. A magyar történetírás 1867–1990-ig terjedő időszakát felölelő referátum kronológiailag követte a magyar történetírás korszakait. Az előadó szerint a Szent Szövetség, illetve a róla elnevezett korszak magyar interpretációi között számos ponton adódnak eltérések. Találhatóak persze olyan közös motívumok, amelyek a differenciált véleményeken túl azonosságokat is mutatnak. Ilyen a Közép-Európa szempontú látásmód, az Ausztriát és a metternichi politikát, valamint a birodalomba integrált Magyarországnak az eseményekkel való kapcsolatát középpontba állító megközelítés, amely a korszak megítélésének alapkövét képezi. Ugyanakkor – elsősorban a dualizmus időszakában, valamint a 20. század első felében – a Szent Szövetséget többnyire a magyar történelem és a magyar önállóság kérdéskörével összekapcsolva értelmezték, háttérbe szorítva Ausztria, Poroszország és Oroszország együttműködésének szélesebb nemzetközi elemzését.

A második szekciót, amely immáron a modern korba vezetett át, Pjotr Ahmedovics Iszkenderov *Az 1878-as Berliini kongresszus és politikai következményei a Balkán számára* című előadása nyitotta meg. Aligha lenne vitatható a nagyhatalmi egyeztetések alapvető célja, hogy megakadályozzák egy erős regionális hatalom létrejöttét a Balkán térségében. Iszkenderov véleménye szerint a kongresszus ebben a tekintetben elérte célját és hatékonyan kezelte az 1875–1878-as keleti válságot. Mindemelllett a Berlinben aláírt szerződés kuriózum volt abból a szempontból, hogy elsőként rögzítette a nemzeti jog biztosításának kötelezettségét a nemzeti kisebbségek számára. Az előadó fontosnak tartotta azonban azt is kiemelni, hogy mindezen tényezők ellenére a kongresszus nem volt képes átfogó, hosszú távú megoldást találni a Balkán alapvető problémáira.

A Párizs környéki békerendszer történeti megítélésének elemzését tűzte ki céljául Barta Róbert előadása, amelyet az előadó távollétében Anatolij Joszifovics Guszev olvasott fel. Az első világháborút követően életbe léptetett békeszerződések, és a háború utáni állapotok eredményeképpen komoly változások mentek végbe Európában. Az új országhatárok, a háborús kiábrándultság, a veszteségek, a gazdasági nehézségek új eszméket és új politikai tendenciákat generáltak. Az európai gazdaság működésképtelensége, az amerikai politika és tőke háttérbe vonulása pedig mind kihívást jelentettek a kontinens politikai, gazdasági és társadalmi stabilizációja szempontjából.

Az első világháború magyarországi hatásait és következményeit mutatta be Angi János Debrecen városának példáján keresztül az *Országtragédia és városfejlődés: A trianoni béke hatása Debrecen fejlődésére (1920–1944)* című előadásában. A trianoni békekötésnek a bihari régióra gyakorolt következményei közül az egyik legfontosabb az új határvonal meghúzása és Nagyvárad, mint regionális

központ elcsatolása volt, ami nem csupán gazdasági, hanem kulturális szempontból is új helyzetet teremtett. A kialakult körülmények azonban paradox módon előnnyel is jártak Debrecen számára, hiszen a város a megújult feltételekhez igazodva, többféle szempontból is át tudta venni Nagyvárad korábbi regionális vezető szerepkörét.

Alekszandr Szergejevics Sztikalin az 1947-es Párizsi békeszerződés előkészítését és az Erdéllyel kapcsolatban megfogalmazott álláspontokat mutatta be. Magyarország és Románia háború utáni határának kérdése már 1944 elejétől foglalkoztatta a szövetséges hatalmakat. Erdély kezelésének és jövőbeli hovatartozásának tekintetében azonban nem alakult ki egységes koncepció. A nyugati szövetségesek a független Erdély elképzelését, míg a Szovjetunió egy szovjet protektorátus alatt működő, önálló erdélyi állam megszervezését tartotta ideálisnak egészen 1944 augusztusáig. Az ekkor végbement sikeres román kiugrási kísérlet azonban felértékelte Románia helyzetét. Az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, valamint a Szovjetunió között ugyan voltak viták a román béke aláírását megelőzően, azonban összességében Moszkva akarata érvényesült a párizsi konferencián és Erdély teljes területe ismét a román államhoz került. A magyar diplomácia azon várákozása pedig, hogy Erdély ügyében a békekötést megelőző időszakban támogatást kapjon a nyugati hatalmaktól, kudarccal zárult.

A konferencia méltó zárásaként együttműködési megállapodás született az Orosz Tudományos Akadémia Szlavisztikai Intézete és a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kara között. A szerződés a szóban forgó intézmények közös igényét és törekvését fejezte ki, hogy egymással szorosabb kötetelket teremtve, új alapokra helyezték a tudományos együttműködést. A keretmegállapodás kiindulási pontja lehet közös orosz–magyar kutatási témák és programok kidolgozásának, valamint tanulmánykötetek kiadásának. Mindennek gyakorlati megvalósítása a következő évek feladata lesz. A dokumentumot ünnepélyes keretek között Papp Klára dékánasszony, valamint Konsztantyin Vlagyimirovics Nyikiforov, az Orosz Tudományos Akadémia Szlavisztikai Intézetének igazgatója írta alá.